

ТЕМА: Українська середньовічна література. Розвиток писемності після хрещення Русі-України. Найдавніші рукописні книги

1. Запишіть тему уроку в зошити
2. Прочитайте коментар:

В X- XV ст. на території сучасної України існувала велика держава – Київська Русь, а її мешканці називали себе русинами. Про літературу того періоду, про те, як Хрещення Русі вплинуло на появу літературних творів та про пам'ятки того часу, що збереглися й донині – тема сьогоднішнього уроку. Коли ми намагаємося уявити собі початок слов'янської книжності, наша думка обов'язково звертається до письма. Значення писемності в історії розвитку цивілізації важко переоцінити. Адже його можливості не обмежені ні часом, ні відстанню. Історія ж слов'янської культури починається із хрещення Русі.

3. Пригадайте!

- *Що вам відомо про релігію Київської Русі?*
- *Яке відношення до прийняття християнства мали княгиня Ольга, князь Святослав, князь Володимир?*
- *Коли та за яких умов відбулося хрещення Русі-України?*

4. Запишіть план уроку в зошити

- 1.Хрещення України-Русі
- 2.Розвиток писемності після хрещення Русі-України
- 3.Особливості книг Русі-України
4. Найдавніші рукописні книги Русі-України

5. Прочитайте лекцію

Хрещення України-Русі

Запровадження християнства серед східних слов'ян як учення, ідеології та релігії було закономірним етапом суспільно-державного розвитку Русі-України. Русь із її величезною територією, матеріальними і людськими ресурсами не могла отримати належний розвиток і досягти успіху без нової віри.

Архаїчна (язичницька) віра штовхала державу на узбіччя цивілізаційного розвитку. З іншого боку, держава підтримувала тісні контакти з усім християнським світом. Християнські держави часто з погордою та зверхньо ставилися до нехристиянської Русі як до держави варварів.

Міцніючий новий клас феодалів вимагав запровадження нової ідеологічної основи. Найповніше інтересам панівної верхівки відповідало християнство східного зразка.

Візантія протягом віків була наймогутнішою, найбагатшою

Прийняття християнства Руссю сприяв певний збіг обставин, пов'язаних із внутрішньополітичним розвитком Русі та зовнішнім фактором – нестабільністю держави і влади у самій Візантії. Загроза втрати влади імператором Василем II під час заколоту опозиції змусила монарха звернутися по військову допомогу до Русі.

Князь Володимир, скориставшись політичною кризою у Візантії, висунув низку зустрічних вимог: визнання Русі як рівноправного партнера, її хрещення, укладення союзного договору і одруження з візантійською порфірородною принцесою Анною.

За літописним переказом, акт хрещення Руси – офіційне проголошення нової державної релігії – відбувся 14 серпня 988 р. у Києві, хоча процес масового хрещення киян був започаткований ще весною. Але, як стверджують історики церкви, багато людей хрестилося без достатнього внутрішнього переконання, а інколи з суто людських спонукань. Тому ця обставина змусила князя Володимира здійснити акт офіційного хрещення народу і держави, який залишив би глибокий слід у свідомості й пам'яті співвітчизників урочистістю і мав би вплив на всю державу, ставши яскравою віхою в її історії.

Розвиток писемності після хрещення Русі-України

Після прийняття християнства з Болгарії до Києва почали приїжджати перші проповідники. Вони привозили із собою перекладені з грецької на старослов'янську мову книги Святого Письма, інші твори релігійного змісту. Але рукописів було занадто мало, тому в суспільстві виникла потреба в освічених людях, які б переписували релігійні книги й цим сприяли поширенню нової віри серед народу. Першими, хто засвоїв церковнослов'янську мову й почав нею користуватися, були ченці при монастирях. Із часом за наказом князя Володимира вона стала обов'язковим предметом у школі.

Із плином часу старослов'янською мовою все більше послуговувалися освічені міські прошарки суспільства і знать. Ця мова стала мовою церковних відправ та релігійної літератури. Але найбільше її значення полягало в тому, що вона об'єднувала різні племена в одній державі й виховувала почуття духовної спільноти.

Однак старослов'янська мова не могла забезпечити всі сфери суспільної діяльності наших предків.

Якщо для обслуговування церковних обрядів у ній було вироблено необхідну лексику, то в юридично-господарській діяльності — при написанні законів та ділових листів, укладанні договорів, купчих, підписанні грамот — мовцям бракувало відповідної термінології. Джерелом такої лексики стала жива розмовна мова. Так при взаємодії народнорозмовної мови зі старослов'янською сформувалася ще одна літературна мова — давньокиївська (її ще називають староукраїнською, давньоруською). Вона функціонувала в офіційно-діловому стилі, нею послуговувалися в літературі, написанні промов тощо. Отже,

старослов'янська й давньокиївська (староукраїнська, давньоруська) літературні мови виконували різні функції й доповнювали одна одну.

Особливості книг Русі-України

Книги за часів Київської Русі коштували дуже дорого. Писалися вони на пергаменті — спеціально вичиненій шкурі ягнят, телят, козенят. За п'ятдесят аркушів пергаменту було заплатити стільки, як за двох коней (папір з'явився лише в другій половині XIV ст.). Процес написання був дуже складним і повільним. Рукописна книга Київської Русі має певні, притаманні тільки їй, особливості. Уже майстрів перших відомих нам книг характеризували високий рівень художньої культури та довершений смак. У таких книгах провідне значення мав шрифт — устав та напівустав, що давали можливість зробити красиву, ритмічно насичену сторінку. Як правило, текст писали у два кольори: чорним і червоним. Червоним — перші рядки, звідки вираз «червоний рядок», а також окремі слова або речення, на які читач повинен був звернути особливу увагу.

Усі рукописні книги «одягалися» в оправи для захисту та надання охайного вигляду. Для виготовлення оправи використовувалися добре висушені й оброблені дошки, які надійно скріплялися з блоком, їх покривали шкірою, а подекуди й коштовними тканинами, металевими прикрасами, які були багато орнаментовані. Обов'язковим елементом були орнаментовані застібки, відлиті з металу, найчастіше з бронзи. За окремим замовленням обріз рукописної книги оброблявся спеціальним інструментом по кольоровому або золотому тлу. Ця техніка називалася басменням. Відтак, книга була схожа на коштовну річ або ювелірний виріб.

Більшість майстрів рукописної книги невідома, лише зрідка ми знаходимо згадки про імена, але вони недостовірні.

Загалом література періоду Київської Русі поділялася на перекладну та оригінальну – твори, написані давньоруською літературною мовою, зокрема, житія святих, повчання, проповіді, послання тощо.

Найдавніші рукописні книги Русі-України

Найдавнішими пам'ятками давньої літератури, безумовно, є книги релігійні.

Остромирове Євангеліє — одна з найвидатніших пам'яток старослов'янського письменства в давньоруській редакції, яка була створена на Русі. Пам'ятка містить євангельські читання для неділі та свят. Переписане у 1056–1057 рр. із староболгарського оригіналу, як гадають, у Києві дияконом Григорієм для новгородського посадника Остромира, який в написі книги названий родичем князя Ізяслава Ярославича.

Євангеліє написане великим гарним уставним письмом, причому розмір літер поступово зростає до кінця книги (від 5 до 7 мм). Текст написаний двома стовпчиками по 18 рядків на сторінці площею близько 20×24 см. Рукопис складається із 294 аркушів доброго пергаменту, проте не найвищої якості: є аркуші із зашитими розрізами та з дірками, які були в аркуші ще до написання тексту.

Рукопис особливо цікавий тим, що в його кінці переписувач детально розповів про обставини виготовлення і про час роботи, Диякон Григорій розпочав роботу над Євангелієм 21 жовтня 1056-го, а завершив 12 травня 1057-го.

Спочатку зберігався рукопис у Софійському соборі в Новгороді. Вважається, що його вперше було виявлено 1701 року, 1720 року відіслано, поряд з іншими старими книгами, за наказом Петра I в Санкт-Петербург. Потім сліди його губляться до 1805 року, коли воно було виявлено серед речей у гардеробі померлої Катерини II. Олександр I розпорядився передати книгу до Імператорської публічної бібліотеки (Російська національна бібліотека ім. Михайла Салтикова-Щедріна), де вона зберігається й донині.

До найдавніших пам'яток також належать й Ізборники Святослава.

Ізборники – пам'ятки писемності киево — руської доби, рукописні хрестоматії, що містили цікаві вислови, уривки з богословських творів тощо.

Ізборники 1073 та 1076 рр. — це пам'ятки давньоукраїнського перекладного письменства, створені для чернігівського князя Святослава Ярославича, відомі також як Ізборники Святослава. Вважається, що Ізборник 1073 року був переписаний з болгарського оригіналу — збірника царя Симеона. Його називають найдавнішою датованою давньоукраїнською збіркою енциклопедичного характеру, що призначалася для читання освіченими людьми з вищих верств суспільства. Ця своєрідна давня енциклопедія містить близько 380 статей щонайменше 40 авторів, містить відомості з богослов'я, філософії, історії, медицини, біології, географії та багатьох інших галузей знання.

Ізборник 1076 року містить статті релігійно-морального характеру, твори церковно-релігійного характеру, матеріали з граматики, поетики, риторики; стверджує користь знань і читання книжок.

6. Домашнє завдання

Скориставшись матеріалом лекції письмово дайте відповіді на питання

- У якому році відбулося Хрещення Київської Русі?
- Хто займався написанням книг за часів Київської Русі?
- Яким кольором писалися перші рядки та рядки, на які потрібно звернути увагу, у рукописних книгах?
- На які дві групи поділяють давню українську літературу?
- Хто працював над створенням «Остромирова Євангелія»?
- Зі скількох аркушів складається «Остромирове Євангеліє»?
- Що називають ізборниками?
- Скільки статей міститься в Ізборнику 1073 року?

